

Rijksdienst voor Ondernemend
Nederland

Regelingen Topsector Energie

In opdracht van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat

Handleiding april 2019

>> *Duurzaam, Agrarisch, Innovatief
en Internationaal ondernemen*

- > *BBE en Groen Gas (BBEG) Innovatie*
- > *Energie en industrie: joint industry projects (JIP)*
- > *Geo-energie*
- > *Hernieuwbare energie*
- > *Topsector Energiestudies Industrie*
- > *Urban Energy*
- > *Waterstof*
- > *Wind op zee R&D*

TOPSECTOR ENERGIE
Empowering the new economy

TKI's Biobased Economy, Gas, Energie en Industrie,
Urban Energy en Wind op zee

Inhoudsopgave

1.	Introductie	3
2.	De Regelingen van de Topsector Energie	4
3.	Kom ik in aanmerking?	5
3.1	Voorwaarden	5
3.2	Beoordeling	6
3.3	Afwijzingsgronden	6
4.	Beoordelingscriteria voor tenders	8
5.	Projectkosten, subsidie en andere regelingskenmerken	11
5.1	Projectkosten voor onderzoek- en ontwikkelingsprojecten	11
5.2	Projectkosten voor demonstratieprojecten (Hernieuwbare Energieprojecten)	12
5.3	Verdeling van de projectkosten	13
5.4	Subsidiepercentages	14
5.5	Wat als een provincie, gemeente of andere overheid een bijdrage levert?	14
6.	De aanvraagprocedure in zes stappen	17
7.	Onderdelen van de subsidieaanvraag	18
8.	Als uw project subsidie krijgt toegekend	19
	Bijlage 1: Verklarende woordenlijst	20

1. Introductie

De afgelopen jaren is het fundament gelegd voor een nieuw bedrijvenbeleid met speciale aandacht voor negen Topsectoren waarin Nederland internationaal sterk en kansrijk is. Energie is één van deze Topsectoren. Bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid bouwen hier samen aan een economisch sterk en internationaal concurrerend Nederland. Zij hebben afspraken gemaakt over de doelstellingen en benodigde acties, die zijn vastgelegd in zogeheten innovatiecontracten.

Op 6 september 2013 is door ruim veertig organisaties het Energieakkoord voor duurzame groei ondertekend. Het Energieakkoord heeft extra focus aangebracht in de werkzaamheden van de Topsector Energie. Uit het Energieakkoord is ook de huidige Demonstratieregeling Energie- en klimaatInnovatie (DEI+) voortgekomen, die deel uitmaakt van de Subsidieregeling Topsector energieprojecten. De DEI+ ondersteunt pilot- en demonstratieprojecten die bijdragen aan CO₂-reductie in uiterlijk 2030. Voor de DEI+ is een aparte handleiding beschikbaar.

Topsector Energie

In de EU is afgesproken 80-95% broeikasgasreductie in 2050 te realiseren. Voor de energiesector betekent dit de facto dat deze CO₂-neutraal moet zijn in 2050. Voor de kortere termijn gelden de volgende concrete doelen voor Nederland, zoals vastgelegd in het Energieakkoord:

- Een besparing van het finale energieverbruik met gemiddeld 1,5 procent per jaar;
- 100 petajoule aan energiebesparing in het finale energieverbruik van Nederland per 2020;
- Een toename van het aandeel van hernieuwbare energieopwekking (nu ruim 4 procent) naar 14 procent in 2020;
- Een verdere stijging van dit aandeel naar 16 procent in 2023;
- Ten minste 15.000 voltijdsbanen, voor een belangrijk deel in de eerstkomende jaren te creëren.

In het energieakkoord zijn ook doelen voor het beperken van de CO₂-uitstoot vastgelegd en het doel dat Nederland in 2030 een top 10-positie inneemt op de mondiale CleanTech Ranking.

Binnen de Topsector Energie hebben de Topconsortia voor Kennis en Innovatie (TKI's) thema's uitgewerkt: bio-energie, wind op zee, smart grids, zonne-energie, energiebesparing in de gebouwde omgeving, gas en energie in industrie. De subsidieregeling Topsector energieprojecten is tot stand gekomen in nauwe samenwerking met deze TKI's.

Klimaatakkoord

Het Klimaatakkoord is nog niet definitief. Toch sluiten de subsidieregelingen al zoveel mogelijk aan bij de doelen ervan, omdat bij het ontwerp van de regelingen de concepten van het klimaatakkoord al bekend waren.

2. De Regelingen van de Topsector Energie

De subsidieregelingen van de Topsector Energie zijn onderdeel van de Regeling nationale EZ-subsidies (hoofdstuk 4.2 Topsector Energieprojecten) en omvatten:

- de Demonstratieregeling Energie- en klimaat Innovatie (DEI+, voortkomend uit het Energieakkoord);
- meerdere subsidiemogelijkheden voor projecten op de programmalijnen van de TKI's van de Topsector Energie.
- de Regeling Hernieuwbare energie, gericht op het kosten-efficiënt bereiken van de energiedoelstellingen in 2030.

Het type projecten dat wordt ondersteund, zijn combinaties van fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek, experimentele ontwikkeling en demonstratie. Voor een overzicht van de kenmerken van de regelingen, zie pagina 15. Projecten moeten passen binnen de focus voor 2019, zoals die staat beschreven in de beschrijving van de programmalijnen. Een actueel overzicht van de openstellingsperiodes en budgetten vindt u op www.rvo.nl/Topsector-energie.

Voor de DEI+ is een aparte handleiding beschikbaar.

Wijzigingen in 2019

De belangrijkste wijzigingen in 2019 zijn:

- Bij alle subsidiemodules van titel 4.2: Topsector energieprojecten is het criterium dat projecten (in voldoende mate) moeten bijdragen aan de Nederlandse economie vervangen door het criterium dat projecten (voldoende) 'slaagkans in de Nederlandse markt en maatschappij' moeten hebben. Hiermee komt het belang van maatschappelijke inbedding en acceptatie nog beter tot uitdrukking.
- BBEGR Innovatie wordt weer Biobased Economy en Groen Gas (BBEG) Innovatie, omdat de pilots recycling zijn opgenomen in de DEI+. Alle bepalingen specifiek voor recycling vervallen dus.
- De voormalige CCUS-pilotprojecten (klimaatvelop, beoordeling op volgorde van binnenkomst van de aanvragen) zijn nu onderdeel van de DEI+. De CCUS R&D tender gaat in 2019 niet apart open, deze projecten worden meegenomen in de subsidiemodule Energie en industrie: joint industry projects
- Voor Urban Energy geldt dat Programmalijn 0 (pilotprojecten aardgasloze woningen, wijken en gebouwen) nu onderdeel is van de DEI+. Alle bijbehorende bepalingen vervallen. Daarnaast wordt de weging van de rangschikkingscriteria aangepast. Bijdrage aan de doelstellingen: 35, slaagkans in de Nederlandse markt en maatschappij: 20, innovatie 15 en kwaliteit van het project 30.

- Bij Geo-energie is er een MKB-opslag toegevoegd. Middelgrote ondernemingen krijgen 10 procentpunten extra subsidie, kleine ondernemingen 20 procentpunten.
- Topsector Energiestudies industrie: max. subsidiebedrag per project van € 0,5 miljoen (geen CCUS) en € 2 miljoen (CCUS). De paragraaf heet nu "Topsector Energiestudies industrie" om te reflecteren dat de module alleen open staat voor studies binnen de industrie. Naast haalbaarheidsstudies voorafgaand aan een onderzoeks- en ontwikkelingsproject in de vorm van een pilotproject zijn hier nu ook milieustudies mogelijk ter voorbereiding op milieu-investeringen die niet onder de definitie van onderzoek en ontwikkeling vallen. Een milieustudie helpt de milieu-uitgangssituatie te bepalen en een keuze te maken tussen verschillende opties. Pre-engineering kan daar onderdeel van zijn. Er zijn alleen milieustudies mogelijk voor investeringen op het gebied van milieubescherming die vrijgesteld zijn van melding in de algemene groepsvrijstellingsverordening.
- Bij Wind op Zee R&D-projecten moet de minimale score per rangschikkingscriterium 3 punten zijn. Bij de verdeling van het subsidieplafond wordt eerst tot maximaal € 2.250.000 verdeeld over projecten die passen binnen programmalijn 1. Kostenreductie en optimalisatie.
- Er zijn dit jaar geen aparte tenders voor chemische recycling van kunststoffen, Systeemintegratie op de Noordzee, CCUS en MVI Energie.
 - Recycling is onderdeel van de DEI+ (thema CO₂-reductie industrie).
 - CCUS is onderdeel van de DEI+ (pilotprojecten) en de Energie en industrie JIP tender (R&D).
 - Systeemintegratie op de Noordzee is onderdeel van de Wind op Zee R&D tender.
 - Voor MVI Energie zijn er dit jaar geen subsidiemogelijkheden.

3. Kom ik in aanmerking?

3.1 Voorwaarden

De belangrijkste voorwaarden uit de regeling hebben we voor u op een rij gezet. Een overzicht van de kenmerken per regeling vindt u op pagina 15.

- Alleen een samenwerkingsverband kan een subsidieaanvraag indienen. In het samenwerkingsverband zit tenminste één ondernemer. Samenwerken wil zeggen dat de deelnemers voor eigen rekening en risico aan het project deelnemen. Een zeer onevenwichtige samenwerking in termen van financiële of inhoudelijke bijdragen aan het project kan leiden tot afwijzing of tot een lagere of onvoldoende score op het rangschikkingscriterium 'kwaliteit van het project'. Uitzondering zijn de Topsector Energiestudies Industrie, waarin ook een ondernemer alleen een aanvraag mag indienen.
- Provincies en gemeentes mogen meedoen in projecten, maar kunnen zelf geen subsidie ontvangen (zie ook hoofdstuk 5.5).
- Voor alle demonstratieprojecten geldt, dat aan derden verschuldigde kosten maximaal 50 procent mogen bedragen van de som investeringskosten-referentiekosten (zie ook hoofdstuk 5).
- Uw project moet passen binnen de beschrijving van de programmalijnen of het programma.
- U kunt het project niet volledig uitbesteden, omdat inhuur van derden niet telt als daadwerkelijke samenwerking voor eigen rekening en risico.
- Projecten mogen niet gestart zijn voordat de subsidieaanvraag is ingediend. Dat betekent ook dat u nog geen verplichtingen mag zijn aangegaan voor het moment van indiening van de subsidieaanvraag (ook als deze kosten nog niet betaald zouden zijn).
- Projecten moeten uiterlijk 6 maanden na de beschikking beginnen.
- Uw project moet technisch en economisch haalbaar zijn.
- U dient de financiering van uw eigen aandeel in de projectkosten (het deel dat niet gesubsidieerd wordt) rond te hebben.
- U dient claims ten aanzien van de werking van een techniek of ten aanzien van het economisch perspectief goed te onderbouwen.
- Heeft uw project al subsidie gehad van een bestuursorgaan of de Europese Commissie? Dan wordt dat bedrag verrekend met de subsidie die u kunt krijgen of met de kosten die in aanmerking komen voor subsidie. Neem contact op met RVO.nl om te horen wat dat voor u betekent.

Samenwerkingsovereenkomst

In geval van samenwerking tussen een onderzoeksorganisatie en ondernemingen moet u vóór het begin van het project een samenwerkingsovereenkomst aan RVO.nl overleggen. Als de startdatum vóór het moment van honoreren ligt, hebben wij de ondertekende samenwerkingsovereenkomst dus al tijdens de behandelperiode nodig. Houdt daar rekening mee bij de planning van uw project.

Buitenlandse deelnemers in een samenwerkingsverband

Voor alle deelnemers aan het samenwerkingsverband die in aanmerking willen komen voor subsidie, geldt dat hun activiteiten ten goede moeten komen aan de Nederlandse economie of andere Nederlandse belangen. Voor ondernemers geldt aanvullend dat deze onderneming een vaste inrichting of dochteronderneming in Nederland moet hebben.

Bij een vaste inrichting gaat het om het duurzaam beschikken over personeel en technische middelen die noodzakelijk zijn voor het verrichten van bepaalde diensten, en daaraan gekoppeld om een voldoende mate van duurzaamheid en een – wat personeel en technische middelen betreft – geschikte structuur om de voor haar eigen behoeften verrichte diensten te kunnen afnemen en ter plaatse te gebruiken. Een postbus in Nederland is dus niet voldoende.

Ook bij het begrip 'dochteronderneming' gaat het om duurzaam deelnemen aan het economisch leven.

3.2 Beoordeling

De beoordeling voor de regelingen van de Topsector Energie vindt plaats op twee manieren.

1. Op volgorde van binnenkomst van de aanvragen

Dit geldt voor de hernieuwbare energieprojecten en de Topsector Energiestudies. Nadat uw aanvraag compleet is, is de beoordelingstermijn maximaal acht weken. Als uw project aan de voorwaarden voldoet en er geen afwijzingsgronden van toepassing zijn, kunt u subsidie krijgen zolang er budget beschikbaar is.

2. Door rangschikking van de aanvragen (tender)

Dit geldt voor alle overige subsidiemogelijkheden. De projecten worden met behulp van onafhankelijke externe adviseurs beoordeeld aan de hand van de beoordelingscriteria. Projecten die te laag scoren op een criterium, worden afgewezen als kwalitatief onvoldoende. Projecten die voldoende punten behalen, krijgen subsidie in volgorde van de rangschikking totdat het beschikbare subsidiebudget op is. De beoordelingstermijn is maximaal dertien weken nadat de tender gesloten is. De rangschikkingscriteria en een toelichting daarop vindt u in hoofdstuk 4.

Tip: projectfinanciering

We wijzen vaak subsidie- aanvragen af omdat er onvoldoende onderbouwing is hoe het eigen aandeel in de projectkosten (de eigen bijdrage naast de subsidie) gefinancierd gaat worden. Begin tijdig met het rondkrijgen van uw projectfinanciering, beschrijf deze in het projectplan en stuur stukken ter onderbouwing mee.

3.3 Afwijzingsgronden

In onderstaande gevallen wordt uw projectvoorstel in ieder geval afgewezen.

Algemeen

- Uw aanvraag komt bij RVO.nl binnen na 17.00 uur op de dag dat de betrokken regeling sluit.
- Uw aanvraag is na sluiting van een tender of regeling niet compleet.
- Het project past niet in de beschrijving van de projecten die we zoeken (de programmalijnbeschrijvingen).
- De activiteiten in het project zijn gestart vóór indiening van de aanvraag.
- Het is niet aannemelijk dat het project binnen de termijn uit de regeling (de looptijd) wordt voltooid.
- Bij tenders: het project scoort onvoldoende punten op de beoordelingscriteria.
- Uw aanvraag eindigt in de rangschikking lager dan een soortgelijk project. Een soortgelijk project is een project dat in doel en activiteiten veel overlap vertoont met het project waarvoor nu subsidie wordt aangevraagd en waarvan de toegevoegde waarde dus gering is.
- Er is reeds eerder subsidie verstrekt voor een soortgelijk project.
- Er bestaat gegronde vrees dat de betrokkenen het project niet kunnen financieren of er is onvoldoende vertrouwen dat de betrokkenen de capaciteiten hebben om het project uit te voeren.
- Er bestaat onvoldoende vertrouwen in de technische of economische haalbaarheid van het project.
- De activiteiten leveren onvoldoende bijdrage aan de doelstelling van de subsidie.

Specifieke afwijzingsgronden voor een aantal regelingen

Voor een aantal regelingen geldt daarnaast nog andere afwijzingsgronden. Die zetten we hier voor u op een rij.

Hernieuwbare energie

- U heeft niet aannemelijk gemaakt dat het project leidt tot hernieuwbare energieproductie in 2030 en:
 - leidt tot een besparing op de uitgaven aan subsidies in het kader van het Besluit stimulering duurzame energieproductie, die groter is dan de aangevraagde subsidie; of
 - voor windenergie op zee-projecten: het project leidt tot kostenvoordelen bij de bouw of exploitatie van in de territoriale wateren en de exclusieve economische zone van Nederland te realiseren windparken op zee die groter zijn dan de aangevraagde subsidie. Dit moet blijken uit een berekening.
- De kwaliteit van het project is onvoldoende, blijkend uit de uitwerking van aanpak en methodiek, de omgang met risico's, de uitvoerbaarheid, de deelnemende partijen en de mate waarin de beschikbare middelen effectief en efficiënt worden ingezet.
- Er is in onvoldoende mate voorzien in een kwalitatief goede kennisverspreiding.
- Er is al eerder subsidie gegeven voor een ander soortgelijk project.
- De samenwerking is onvoldoende evenwichtig. Dat blijkt uit de verdeling van de kosten tussen de deelnemers of de verhouding tussen publieke en private financiering van het project. Het moet om daadwerkelijke samenwerking gaan.

Energie en industrie: Joint Industry Projects

- Er is in onvoldoende mate voorzien in een kwalitatief goede kennisverspreiding.
- De samenwerking is onvoldoende evenwichtig. Dat blijkt uit de verdeling van de kosten tussen de deelnemers of de verhouding tussen publieke en private financiering van het project. Het moet om daadwerkelijke samenwerking gaan (minimaal 40% privaat).

Topsector Energiestudies Industrie

- U besteedt in uw aanvraag onvoldoende aandacht aan de volgende punten:
 - het creëren van flexibiliteit in het energiesysteem en indien het project een technologieontwikkeling betreft: inbedding van de technologie in de energiewaardeketen;
 - financiële/economische kansen (inclusief het verdienmodel dat noodzakelijk is om het concept of de technologie succesvol te kunnen toepassen; het kan ook gaan om de mogelijke verdienmodellen);
- de niet-technologische factoren die een rol kunnen spelen bij de toepassing van het concept of de technologie in de markt en hoe daarmee om te gaan. Essentiële aandachtspunten waar rekening mee gehouden moet worden en op ingespeeld moet worden om het concept in de markt toe te kunnen passen zijn bijvoorbeeld beleid en wet- en regelgeving en maatschappelijke en institutionele issues.
- Er is in onvoldoende mate voorzien in een kwalitatief goede kennisverspreiding.
- De samenwerking is onvoldoende evenwichtig, blijkend bijv. uit de verdeling van de kosten.
- Het projectplan beschrijft niet in voldoende mate de vervolgstappen die na afloop van het project bij een positief resultaat gezet zullen gaan worden om tot uitvoering en implementatie van hetgeen onderzocht is te komen.
- Voor CCUS: het project richt zich op tijdelijke opslag of op permanente opslag van CO₂ op land.

4. Beoordelingscriteria voor tenders

Elke tender heeft zijn eigen beoordelingscriteria. Deze staan samengevat in onderstaande tabel

Tenders	Criteria	Weging
BBEG Innovatie, Energie en industrie JIP	a, b, c, d	Alles even zwaar
Geo-energie en Waterstof	b, c, d, e	Alles even zwaar
Urban Energy	b, c, d, e	20, 15, 30, 35%
Wind op zee R&D	b, d, e	25, 25, 50%

Als een project aan de formele vereisten voldoet (zie hoofdstuk 3), dan doet het mee in de rangschikking. Onafhankelijke experts geven een score voor de mate waarin:

- het project meer bijdraagt aan verduurzaming van de Nederlandse energiehuishouding en maatschappelijk relevanter is, binnen de context van het innovatiecontract van de Topsector Energie; Voor DEI+ en Energie en industrie JIP is dit criterium iets anders geformuleerd, zie de toelichting hiernaast.*
- de mogelijke bijdrage van het project aan de slaagkans in markt en maatschappij.*
- het project vernieuwender is ten opzichte van de internationale stand van onderzoek of techniek en de Nederlandse kennispositie meer versterkt.*
- de kwaliteit van het project beter is, blijkend uit de uitwerking van aanpak en methodiek, de omgang met risico's, de uitvoerbaarheid en de deelnemende partijen; (optioneel... en de mate waarin de beschikbare middelen effectiever en efficiënter worden ingezet).*
- het project meer bijdraagt aan de doelstellingen van de programmalijn(en).*

Tip: minimale score en onderbouwing

Uw project moet in de rangschikking een minimale score halen (zie pagina 16). De meeste afwijzingen in deze fase gebeuren door gebrek aan onderbouwing. Onderbouw uw technische en/of economische claims dan ook goed, bijvoorbeeld met de resultaten van vooronderzoek.

Toelichting op de criteria

a. Verduurzaming van de Nederlandse energiehuishouding en maatschappelijke relevantie

Het gaat hier om de bijdrage van het project aan de duurzaamheids- en maatschappelijke doelstellingen van de Topsector Energie, zoals verwoord in het innovatiecontract. Elke TKI binnen de Topsector Energie heeft een eigen innovatiecontract of werkprogramma, met daarin de doelen die het TKI heeft vastgesteld. Het begrip energiehuishouding is breder dan energievoorziening: het gaat hier om de hele keten van bron, via conversie en infrastructuur tot gebruik.

De bijdrage wordt beoordeeld op twee niveaus: de duurzaamheidseffecten op projectniveau voor de projectdeelnemers, en het herhalingspotentieel (binnen 5 jaar na implementatie) in andere projecten binnen of buiten de sector. Projecten kunnen ook andere duurzaamheidseffecten hebben dan energiebesparing en/of vermindering van de CO₂-uitstoot (onder andere op het aspect 'people' van people, planet, profit). Ook deze effecten worden meegewogen. Een goede onderbouwing, waar mogelijk kwantitatief, van de verwachtingen is belangrijk, de aannames en inschattingen dienen expliciet gemaakt te worden.

Energie en industrie: Joint Industry Projects (JIPs)

Bij Energiebesparing industrie: joint industry projects wordt gekeken naar verduurzaming in de context van de bijlage bij de regeling, waarin de programmalijnen beschreven worden. Reden is dat projecten zo goed mogelijk moeten aansluiten op de daar beschreven programmalijnen en onderzoeksvragen.

b. Slaagkans in de Nederlandse markt en maatschappij

De slaagkans in de Nederlandse markt en maatschappij gaat over de verwachting of de innovatie uiteindelijk zal leiden tot daadwerkelijke toepassing daarvan door afnemers en (eind)gebruikers. Een project scoort hoger op dit criterium naarmate de businesscase voor de producent of ontwikkelaar en die voor de (eind)gebruiker inzichtelijker en beter is. Een goede onderbouwing, waar mogelijk kwantitatief, van de verwachtingen is hiervoor belangrijk. De aannames en inschattingen dienen expliciet gemaakt te worden. Een project scoort ook hoger op dit criterium naarmate in het projectvoorstel:

- beter onderbouwd is in welke sectoren of marktsegmenten behoefte is aan de dienst of technologie en wat de bredere context is van deze technologie;
- een visie op het implementatietraject beter onderbouwd is, door inzicht te geven in de vervolgstappen die bij een positief projectresultaat gezet zullen worden in de verdere ontwikkeling en marketing van de dienst of technologie en door wie, zo mogelijk tot aan introductie op de markt;

c) meer aannemelijk gemaakt is dat de geleerde lessen gedeeld zullen worden met relevante doelgroepen (ten minste met de achterban van alle betrokken partijen).

Ook is het belangrijk om zo vroeg mogelijk in de ontwikkeling van een product of dienst rekening te houden met de niet-technologische aspecten die in de productieketen en bij de marktintroductie een rol kunnen spelen. Denk bijvoorbeeld aan: ruimtebeslag, effecten op landschap en ecologie, esthetiek, lokaal eigenaarschap, mogelijke (maatschappelijke) weerstand tegen de innovatie bij daadwerkelijk gebruik, of nieuwe competenties die nodig zijn bij gebruik van de technologie. In het projectplan dient aangetoond te worden dat er is nagedacht over welke niet-technologische aspecten voor specifieke maatschappelijke actoren van belang zijn en op welke wijze die waar mogelijk en nodig in het project worden meegenomen. Dit zal de kans op een geslaagde innovatie vergroten. Projectplannen die:

- a) inzicht tonen in de belangrijkste niet-technologische aspecten van de relevante maatschappelijke en marktactoren die betrokken zijn bij de productie én de toepassing van de beoogde eindproducten en -diensten
- b) en deze vertalen in ontwerpisen van deze producten en processen, worden hoger gewaardeerd op dit rangschikkingscriterium.

c. Mate van vernieuwing en versterking van de Nederlandse kennispositie

Dit heeft betrekking op de onderzoeks- en innovatieaspecten. Een project heeft een hogere waardering op dit criterium naarmate het innovatiever is en een hogere onderzoekskwaliteit en vernieuwing in zich bergt. Het kan gaan om een nieuwe technologie met betrekking tot producten, processen of diensten, of om wezenlijke vernieuwingen of wezenlijk nieuwe toepassingen van een bestaande technologie. Voor technologisch georiënteerde projecten is de stand van de techniek, internationaal gezien, de maatstaf. Er wordt meer bijgedragen aan dit criterium naarmate er meer sprake is van technologische vernieuwing, bezien in het spectrum van een marginaal technische verbetering tot een technologische doorbraak. Een project in een fundamenteel onderzoeksgebied is overigens niet per definitie innovatiever dan een ontwikkelingsproject. Wel geldt dat de technische risico's die aan een project verbonden zijn beheersbaar dienen te zijn. Voor met name demonstratie (onderdelen in) projecten weegt mee hoe de lessen die worden geleerd, worden geborgd en toegepast in vervolgonwikkeling en toepassing binnen en buiten het project. Voor sociaalwetenschappelijk onderzoek en innovatie geldt dat de internationale stand van de wetenschap de maatstaf is.

Een project heeft een hogere waardering op dit criterium naarmate het beter voortbouwt op de internationale stand van de wetenschap, bestaande wetenschappelijke inzichten beter integreert en op een vernieuwender wijze verder brengt t.b.v. effectieve toepassing.

De mate waarin de Nederlandse kennispositie wordt versterkt weegt daarbij mee. Dit maakt het mogelijk projecten te waarderen die mogelijk niet direct tot producten of procesverbeteringen leiden maar waaraan wel een grote behoefte bestaat binnen een bepaalde sector of groep van bedrijven.

d. Projectkwaliteit

Een project scoort hoger naarmate de onderzoeksmethode en inhoudelijke aanpak beter zijn en het projectplan de achtergrond van het probleem, de probleemdefinitie, de doelen, de inhoudelijke aanpak, de per partner uit te voeren activiteiten, de projectfasen inclusief *go/no go* momenten, de te gebruiken middelen en de resultaten beter beschrijft, en het project beter inzicht toont in en omgaat met de risico's.

Het project scoort ook beter als het consortium alle voor het project nuttige en noodzakelijke partijen bevat (betrokkenheid van de waardeketen), de kwaliteit van de samenwerkingspartners (beschikbaarheid van benodigde kennis) om het beoogde project op het gewenste kwalitatieve niveau uit te voeren hoger is en de inbreng van elke deelnemer helder is.

Tip: betrek partijen uit de keten

Projecten waarbij de keten betrokken is (producent/ontwikkelaar, leverancier en gebruiker) scoren over het algemeen hoger in de rangschikking dan projecten waarin een ketenpartij mist, met name als dat de eindgebruiker is.

Energie en industrie: JIPs, Urban Energy, Waterstof en Wind op zee R&D

Een toevoeging voor specifiek deze projecten is dat er bij de kwaliteit van het project ook gekeken wordt naar de mate waarin de beschikbare middelen effectiever en efficiënter worden ingezet. Een project scoort hierop beter als de financiële middelen effectiever worden ingezet op de te bereiken doelen van het project. De financiële middelen betreffen zowel de gevraagde subsidie als de andere middelen waarmee het project gefinancierd wordt. Om te voorkomen dat er onnodig veel projectkosten opgevoerd worden, wordt bij de beoordeling meegewogen welke impact het project kan hebben op verduurzaming van de Nederlandse energiehuishouding en op voldoende slaagkans in markt en maatschappij, gerelateerd aan de totale subsidiabele projectkosten die opgevoerd worden. Projecten die meer impact zullen hebben ten opzichte van de totale opgevoerde projectkosten scoren hoger dan projecten die met dezelfde projectkosten minder impact hebben. Tenslotte wordt beoogd de betrokkenheid van private partijen bij wetenschappelijk onderzoek te versterken en onderzoek sterker te richten op de maatschappelijke en economische vragen.

Meer punten in de rangschikking voor ‘kwaliteit van het project’:

In deze gevallen krijgt een project meer punten op het criterium ‘kwaliteit van het projectvoorstel’.

- Bij Biobased Economy en Groen Gas Innovatieprojecten (BBEG) als er in geval van omvangrijke projecten al op labschaal succesvol vooronderzoek gedaan is dat de technische haalbaarheid aantoont. Indien dat niet het geval is, scoren projecten hoger op dit criterium indien de omvang van het project beperkt wordt tot het vooronderzoek op labschaal.
- Bij Energie en industrie: joint industry projects is het beschrijven van de kennisuitwisseling een vereiste, met een beschrijving van welke communicatie uitingen worden gedaan en waarom. Denk hierbij aan; publicaties, nieuwsbrieven en deelname aan congressen. Daarnaast moet aandacht geschonken worden aan interactieve bijeenkomsten, kennisnetwerken en relaties met het hoger onderwijs.

e. Bijdrage aan de programmalijn(en)

Bij Urban Energy, Geo-energie en Waterstof wordt gekeken naar de bijdrage van het project aan de doelstellingen van de programmalijn waarop het project zich richt. Die staan toegelicht in het modelprojectplan en de programmalijnbeschrijving, te vinden op de website van RVO.nl.

5. Projectkosten, subsidie en andere regelingskenmerken

Als projectkosten komen de kosten in aanmerking die rechtstreeks zijn toe te rekenen aan een project.

De projectkosten voor onderzoek- en ontwikkelingsprojecten worden op een andere wijze bepaald dan de projectkosten voor demonstratieprojecten. Er zijn daarom 2 modelbegrotingen beschikbaar, één met, en één zonder aparte tabbladen voor demonstratie.

5.1 Projectkosten voor onderzoek- en ontwikkelingsprojecten

- Bij **fundamenteel onderzoek** (FO) verricht u experimentele of theoretische activiteiten die voornamelijk worden verricht om nieuwe kennis te verwerven over de fundamentele aspecten van verschijnselen en waarneembare feiten, zonder dat hiermee een directe commerciële toepassing of een direct commercieel gebruik wordt beoogd. Fundamenteel Onderzoek is alleen subsidiabel voor zover het niet-economische activiteiten van een onderzoeksorganisatie betreft.
- Bij **industriële onderzoek** (IO) doet u nieuwe kennis en vaardigheden op met het doel een nieuw product, proces of dienst te ontwikkelen, of om bestaande producten, processen of diensten aanmerkelijk te verbeteren. Het omvat de vervaardiging van onderdelen voor complexe systemen en kan ook de bouw omvatten van prototypes in een laboratoriumomgeving en/of in een omgeving met gesimuleerde interfaces voor bestaande systemen, alsmede pilotlijnen, wanneer dat nodig is voor het industriële onderzoek en met name voor de validering van generieke technologie.
- **Experimentele ontwikkeling** (EO) staat dicht bij de markt: u verwerft, combineert, geeft vorm en gebruikt bestaande wetenschappelijke, technische, zakelijke en andere relevante kennis en vaardigheden met het doel om een nieuw of verbeterd product, proces of dienst te ontwikkelen. Dit kan ook activiteiten omvatten die gericht zijn op de conceptuele formulering, de planning en documentering van alternatieve producten, procedés of diensten.

Prototypes en pilotprojecten

Experimentele ontwikkeling kan de bouw van prototypes, demonstraties, pilotontwikkeling, testen en validatie omvatten van nieuwe of verbeterde producten, processen of diensten in omgevingen die representatief zijn voor het functioneren onder reële omstandigheden, met als hoofddoel verdere technische verbeteringen aan te brengen aan producten, processen of diensten die niet grotendeels al vast staan. Dit kan de ontwikkeling omvatten van een commercieel bruikbaar prototype of pilot die noodzakelijkerwijs het commerciële eindproduct is en die te duur is om te produceren alleen met het oog op het gebruik voor demonstratie- en validatiedoeleinden.

Wat valt niet meer onder experimentele ontwikkeling?

Routinematige of periodieke wijzigingen van bestaande producten, productielijnen, fabricageprocessen, diensten en andere courante activiteiten zijn niet toegestaan, ook niet als deze wijzigingen verbeteringen zijn.

Wat zijn niet-economische activiteiten van onderzoeksorganisaties?

Onderzoeksorganisaties moeten een gescheiden boekhouding bijhouden voor hun economische en niet-economische activiteiten. In de regeling is het onderscheid relevant in verband met het maximaal toegestane subsidiepercentage en de voorwaarden over de omgang met intellectuele eigendomsrechten en overdracht daarvan aan ondernemingen. Economische activiteiten betreffen meestal contractresearch.

Aangenomen wordt dat normaal gesproken de volgende primaire activiteiten van onderzoeksorganisaties geen economisch karakter hebben:

- het uitvoeren van onafhankelijke O&O, ook in samenwerkingsverband;
- de verspreiding van onderzoeksresultaten.

Niet-economische activiteiten kunnen zowel FO, IO als EO betreffen. In de begroting zet u de activiteiten onder de juiste onderzoek categorie.

Indirect voordeel voor ondernemingen via de subsidie aan de onderzoeksorganisatie moet voorkomen worden. Daarom vragen we in het model projectplan hoe u omgaat met de intellectuele eigendomsrechten, overdracht daarvan aan ondernemingen en verspreiding van andere onderzoeksresultaten.

Verder bent u verplicht een samenwerkingsovereenkomst op te stellen vóór de startdatum van het project. Hierin maakt u afspraken over de wijze waarop wordt omgegaan met de bijdrage in de kosten, het delen in de risico's en uitkomsten, de verspreiding van de resultaten en de toegang tot en de regels voor de toewijzing van intellectuele eigendomsrechten. In de volgende gevallen hoeft u de samenwerkingsovereenkomst niet aan RVO.nl voor te leggen (maar kan RVO.nl hem wel opvragen):

- de deelnemende ondernemingen dragen de volledige kosten van het project (onderzoeksorganisaties ontvangen geen subsidie);
- de onderzoeksorganisaties krijgen de intellectuele eigendomsrechten over de activiteiten die zij (gaan) uitvoeren;
- de onderzoeksorganisaties krijgen een marktconforme vergoeding voor de intellectuele eigendomsrechten die uit hun activiteiten ontstaan;
- de intellectuele eigendomsrechten worden volgens een passende afspiegeling van werkpakketten, bijdragen en belangen verdeeld over de deelnemers.

Indien de samenwerking niet aan één van bovengenoemde voorwaarden voldoet, dient u de samenwerkingsovereenkomst ter goedkeuring aan RVO.nl voor te leggen. RVO.nl kan bij de beoordeling van uw aanvraag de samenwerkingsovereenkomst altijd ter controle opvragen.

Als er bij controles, bijvoorbeeld door de Europese Commissie, toch sprake blijkt van indirect voordeel voor ondernemingen, zal de subsidie aan de onderzoeksorganisaties opgeteld worden bij de subsidie aan ondernemingen en geldt het maximaal toegestane subsidiepercentage voor ondernemingen. RVO.nl gaat ervan uit dat onderzoeksorganisaties hier zorgvuldig mee omgaan.

Voor welke kosten kunt u subsidie krijgen bij fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek of experimentele ontwikkeling?

Kosten die bij fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek en experimentele ontwikkeling in aanmerking komen, zijn:

- Loonkosten, waarbij de volgende methodieken worden geaccepteerd:
 1. Integrale kostensystematiek (kijk voor de voorwaarden op www.rvo.nl/subsidiespelregels)
 2. Loonkosten + 50% opslagsystematiek
 3. Vast uurtarief van € 60,00
- Kosten van aangeschafte machines en apparatuur;
- Kosten van verbruikte materialen en hulpmiddelen;
- Kosten van uitbesteding (kosten derden).

Tip: demonstratie versus experimentele ontwikkeling

Bij een demonstratieproject blijft de installatie ook na het project in gebruik. Is dat niet het geval, omdat de installatie gedemonteerd wordt of stil komt te staan, dan is er mogelijk sprake van experimentele ontwikkeling.

Demonstratie van het principe ('proof of principle') of demonstratie van een prototype (eventueel op ware grootte) valt onder onderzoek en ontwikkeling. Dit is vooral van belang voor Hernieuwbare Energieprojecten, waar zowel experimentele ontwikkeling als demonstratieprojecten subsidiabel zijn. Vraag een RVO.nl-adviseur om advies.

Niet subsidiabel zijn onder andere de kosten voor een controleverklaring, binnenlandse reiskosten, administratief projectmanagement en kennisverspreiding. Lees verder de tabbladen 'Toelichting O&O&I' en 'Uitleg posten O&O&I' in het begrotingsformat.

5.2 Projectkosten voor demonstratieprojecten (Hernieuwbare Energieprojecten)

Bij een demonstratieproject gaat het om het aantonen in een realistische gebruiksomgeving van het functioneren van een, voor Nederland, eerste toepassing van een nieuwe of vernieuwende technologie, functie, aanpak of een nieuw of vernieuwend systeem. Het kan ook gaan om een toepassing van een combinatie van nieuwe en bestaande technologie. U kunt dit combineren met een (nieuwe) aanpak van de maatschappelijke, niet-technologische factoren die een rol spelen bij de toepassing van deze nieuwe technologie. Het gaat om projecten met een maatschappelijk, technisch en/of economisch risico.

Het gaat hierbij dus nadrukkelijk om investeringsprojecten, waarbij de aanvrager investeringen doet (in activa) die energie besparen of die het gebruik van energie uit hernieuwbare energiebronnen betreffen. U kunt geen subsidie aanvragen voor een demonstratieproject als u met de investering geen aantoonbare duurzaamheidsbijdrage realiseert. Productiemachines voor energiebesparende of duurzame energieproducten komen niet in aanmerking voor subsidie. Ook moet de subsidieontvanger zelf het milieuvoordeel behalen, met andere woorden; subsidie wordt verleend aan een aanvrager die zelf profiteert van de energiebesparing of die zelf duurzame energie gaat opwekken.

Een mogelijke constructie is bijvoorbeeld dat een ontwikkelaar van een technologie nog experimentele ontwikkeling doet en dat een eerste afnemer de investeringssubsidie aanvraagt.

Voor welke kosten kunt u subsidie krijgen bij demonstratieprojecten?

De berekening van de subsidiabele kosten die behoren bij een demonstratieproject wijkt af van de berekening bij onderzoek en experimentele ontwikkeling. Bij een demonstratieproject krijgt u subsidie over de extra investeringskosten van een investering.

Dit betekent dat er bijna altijd een referentie-investering bestaat, die opgevoerd moet worden. Dit zijn de kosten van een realistisch alternatief voor de in het project opgevoerde investering. Het niet opvoeren van een referentie-investering wordt over het algemeen niet geaccepteerd, omdat er functioneel altijd wel een product of proces bestaat dat in de plaats kan treden van de beoogde investering. Zeldzame uitzondering hierop is waar het een additionele investering betreft die niet zelfstandig energie levert maar toegevoegd wordt aan een bestaand systeem en daardoor de opbrengst verhoogt of verliezen beperkt. Alleen in deze gevallen is wel de hele investering op te voeren.

De hoogte van de extra investeringskosten voor energie uit hernieuwbare bronnen wordt op de volgende wijze berekend:

1. indien de investering in energie uit hernieuwbare bron als een losstaande investering kan worden geïdentificeerd, dan bestaan de subsidiabele kosten uit deze investeringskosten. Dit kan het geval zijn als een extra component aan een bestaande faciliteit wordt toegevoegd (45% subsidie);
2. als zonder de subsidie gebruik zou zijn gemaakt van een traditioneel systeem met dezelfde capaciteit qua energieopwekking, dan worden de subsidiabele kosten bepaald op grond van het verschil in kosten tussen de investeringskosten voor de energie uit hernieuwbare bron en de investering (referentie) die zonder de subsidie zou zijn uitgevoerd (45% subsidie);
3. voor kleine installaties waar geen vergelijkbaar traditioneel systeem (referentie) voor bestaat, zijn de investeringskosten voor de energie uit hernieuwbare bron ook de subsidiabele projectkosten (30% subsidie).

Niet subsidiabel zijn in ieder geval de kosten voor een controleverklaring, binnenlandse reiskosten, administratief projectmanagement en kennisverspreiding. Lees verder de tabbladen 'Toelichting Demo' en 'Uitleg posten Demo' in het begrotingsformat.

Let op!

Demonstratieprojecten die betrekking hebben op hernieuwbare energie mogen geen investeringssubsidie meer ontvangen op het moment dat het apparaat in gebruik wordt genomen. Vanaf dat moment is namelijk exploitatiesubsidie van toepassing. Dit betekent dat alle kosten ná ingebruikname, zoals monitorings- en testkosten, niet subsidiabel zijn.

Eigen bijdrage (financiering eigen aandeel in de projectkosten)

In alle projecten is er bij de beoordeling aandacht voor de bijdrage die u zelf moet betalen. Als u uw eigen financiële bijdrage niet op tijd kunt leveren, is de kans groot dat het project mislukt of pas veel later (meer dan een 1/2 jaar) van start kan gaan. Daarom wordt het project afgewezen als er onvoldoende vertrouwen is in de financiële haalbaarheid. In het projectplan wordt u gevraagd aan te geven hoe u de eigen bijdrage gaat financieren. Dit kan bijvoorbeeld onderbouwd worden met een verklaring van uw bank of investeerder, een (recent) jaarverslag en/of een businessplan. Zie voor meer informatie en spelregels: www.rvo.nl/subsidies-regelingen/subsidiespelregels/aanvraag-indienen/financiering-subsidieproject.

Vergunningen

Voor demonstratieprojecten is het vaak nodig om een vergunning aan te vragen. Begin hier tijdig mee, aangezien uw project moet starten binnen 6 maanden nadat u de subsidiebeschikking heeft gekregen. Geef in het projectplan aan hoever u hiermee bent.

5.3 Verdeling van de projectkosten

Bij de meeste onderzoeksprojecten bestaan de kosten vooral uit loonkosten en zijn de kosten lineair over de projectperiode verdeeld. Er is dan sprake van een jaarplan. Als u in aanmerking komt voor subsidie rapporteert u per jaar en worden de voorschotten lineair uitbetaald.

Als de kosten niet evenredig verdeeld zijn over de projectperiode, dan kunt u gebruik maken van een mijlpalenplan. Vooral bij investeringsprojecten is er vaak sprake van een onevenredige verdeling van de kosten over de projectperiode en dan is een mijlpalenbegroting aan te raden.

In het projectplan geeft u aan welke activiteiten uitgevoerd worden per mijlpaalperiode en wat de bijbehorende totale kosten zijn per deelnemer. Let op: mijlpaalperiodes mogen elkaar niet overlappen. Het is wel mogelijk om meerdere activiteiten/werkpakketten in 1 mijlpaalperiode op te nemen, maar niet om een activiteit/werkpakket over meerdere mijlpaalperiodes te verdelen. Ook in de begroting geeft u per kostenpost aan bij welke mijlpaal de kosten horen.

Als u in aanmerking komt voor subsidie en u heeft gebruikt gemaakt van een mijlpalenplan, dan rapporteert u per mijlpaal en worden de voorschotten verdeeld conform de mijlpaalperiodes.

5.4 Subsidiepercentages

Bij alle regelingen geldt voor dezelfde soort activiteiten of dezelfde opslagen hetzelfde subsidiepercentage. De tabel op pagina 15 geeft aan welke subsidiepercentages van toepassing zijn.

5.5 Wat als een provincie, gemeente of andere overheid een bijdrage levert?

Als een provincie, gemeente of andere overheid ook subsidie verleent aan het project, is er sprake van cumulatie van subsidies. Ook kan de provincie, gemeente of andere overheid zelf deelnemen aan een project (in-kind; uren). Het bestuursorgaan moet zelf verklaren bij in-kind deelname of ze dat doen vanuit hun wettelijke of hun niet-wettelijke taken (op het aanvraagformulier in eLoket).

In deze subsidieregeling is ervoor gekozen om zoveel mogelijk gebruik te maken van de ruimte die het steunkader biedt. Dat betekent dat subsidies vanuit de SDE+, Horizon 2020, provincies, gemeenten, waterschappen, gemeentes en openbare lichamen als bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen (WGR), niet bij voorbaat afgetrokken worden van de subsidie die vanuit deze regeling mogelijk is. Andere subsidies brengen we wel in mindering op de subsidie die we nog kunnen verstrekken (artikel 6 Kaderbesluit nationale EZ-subsidies).

Als het gaat om de wettelijke taken van een provincie, gemeente of andere overheid, levert de bijdrage van een bestuursorgaan een voordeel op voor de andere projectdeelnemers dat met publiek geld bekostigd wordt. Als het een cash-bijdrage betreft, noemen we dat subsidie. De subsidie wordt opgeteld bij de subsidie die de cash ontvangende deelnemer aanvraagt. Als het een in-kind bijdrage betreft (uren) wordt dit voordeel naar rato van de projectkosten verdeeld over de andere projectdeelnemers. Per deelnemer wordt vervolgens beoordeeld of de totale steun binnen de maximaal toegestane steunruimte uit het steunkader blijft. Het eventuele teveel wordt voor ondernemingen afgetrokken van de gevraagde subsidie.

Als het gaat om de niet-wettelijke taken kwalificeert het bestuursorgaan voor die activiteiten als een onderneming. De bijdrage hoeft niet verrekend te worden.

De rijksoverheid, provincies, gemeentes en WGR kunnen zelf nooit subsidie ontvangen, waterschappen wel.

De kenmerken van de Topsector Energieregelingen 2019

• = dit is van toepassing

Versie maart 2019

Kenmerk	BBEG Innovatie	Hernieuwbare energie	Waterstof	Geo-energie	Energie en industrie: JIPS	Urban Energy	DEI+	Wind op zee R&D-projecten	TSE-studies Industrie
Paragraaf v.d. regeling	§4.2.2	§4.2.3	§4.2.8	§4.2.6	§4.2.12	§4.2.9	§4.2.10	§4.2.13	§4.2.17
Toegestane activiteiten*	IO, EO	IO, EO, demo	IO, EO	IO, EO	IO, EO	FO, IO, EO	EO (pilots) of Demo	IO, EO	Haalbaarheidsstudie voorafgaand aan een pilotproject of een milieustudie voorafgaand aan een demo
Penvoerder	geen eisen	geen eisen	geen eisen	geen eisen	geen eisen	geen eisen	geen eisen	geen eisen	geen eisen
Samenwerking verplicht, minimaal 1 ondernemer	•	•	•	•	•	•	• 1 ondernemer alleen mag ook	•	• 1 ondernemer alleen mag ook
Max. subsidie/project	€ 500.000	€ 6.000.000	€ 500.000	€ 300.000	€ 2.000.000	€ 1.000.000	€ 6.000.000 € 15.000.000 voor flexibilisering van het elektriciteitssysteem	€ 750.000	€ 500.000 (geen CCUS); € 2.000.000 (CCUS)
Beoordeling: volgorde van binnenkomst	n.v.t.	•	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	•	n.v.t.	•
Beoordeling: tender	•	n.v.t.	•	•	•	•	n.v.t.	•	n.v.t.
Scoreschaal (tender)	1-5	n.v.t.	1-5	1-5	1-5	1-10	n.v.t.	1-5	n.v.t.
Minimale score per criterium (tender)	3 punten	n.v.t.	3 punten	3 punten	3 punten	5 punten	n.v.t.	3 punten	n.v.t.
Minimale totaalscore (tender; vóór weging)	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	23 punten	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Hogere score op rangschikkingscriterium "projectkwaliteit" als:	Bij een omvangrijk project er vooronderzoek op labschaal gedaan is; zie verder PL-beschrijving	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	Het beschrijven van de kennisuitwisseling een vereiste, incl. welke communicatie uitingen worden gedaan en waarom	n.v.t.	n.v.t.	Bij de verdeling van het subsidieplafond verdeelt de minister eerst € 2.500.000 over projecten die passen binnen programma's 1. Kostenreductie en optimalisatie	n.v.t.
Weging van de scores van toepassing (tender)	nee	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.	Ja	n.v.t.	Ja	n.v.t.
Max. looptijd (jaar)	4	4	4	4	4	4	Energie-innovatie: 4 De rest: 1 (alle deel. < € 125.000 subsidie) of einde 31-12-'19	4	1 (alle deel. < € 125.000 subsidie) of einde 31-12-'19
Beoordelingstermijn (weken; verlenging kan)	13	8	13	13	13	13	8	13	8
Samenwerking internationaal	Subsidie aan een buitenlandse deelnemer is mogelijk, mits zijn activiteiten ten goede komen aan de Nederlandse economie of andere Nederlandse belangen. Voor ondernemingen geldt verder dat ze een vaste inrichting of een dochteronderneming in Nederland moeten hebben. In de DEI komen deelnemers van de BES-eilanden ook in aanmerking, vestiging in NL daar niet verplicht.								

* FO=fundamenteel onderzoek, IO=industriële ontwikkeling, demo=demonstratie (zie de handleiding hoofdstuk 5 voor de definities).

Overzicht van maximaal toegestane subsidiepercentages

In onderstaande tabel treft u de maximaal toegestane subsidiepercentages per regeling. Minder subsidie aanvragen mag. Dat werkt bij tenders vaak positief door in de score op het rangschikingscriterium "kwaliteit van het project" (via een "effectieve en efficiënte besteding van de middelen").

	BBEG Innovatie	Hernieuwbare energie	Geo-energie	Waterstof	Urban Energy	Energie en industrie: JIPs	Wind op zee R&D-projecten	TSE studies Industrie
Paragraaf (niet artikel!) van de Regeling nationale EZ-subsidies	§4.2.2	§4.2.3	§4.2.6	§4.2.8	§4.2.9	§4.2.12	§4.2.13	§4.2.17
Fundamenteel onderzoek (alleen voor onderzoeksorganisaties)								
Industrieel onderzoek (IO)	50%	50%	50%	50%	50%	50%	50%	
Experimentele ontwikkeling (EO)	25%	25%	25%	25%	25%	25%	25%	
Onderzoek en ontwikkeling door onderzoeksorganisaties (FO, IO, EO)	80%	80%	80%	80%	80%	80%	80%	
Haalbaarheidsstudie voorafgaand aan een onderzoeksproject, of een verkennende studie								50%
Demonstratie: energie-efficiëntie maatregelen met of zonder referentie								
Demonstratie: Bevorderen gebruik hernieuwbare energiebronnen waarbij (a) de investering als afzonderlijke investering kan worden vastgesteld of (b) de investering verrekend wordt met referentiekosten.		45%						
Demonstratie: Bevorderen gebruik hernieuwbare energiebronnen (c) voor kleine installaties waar geen vergelijkbaar traditioneel systeem voor bestaat.		30%						
Opslag voor kleine ondernemers op alle subsidiabele activiteiten	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%	20%
Opslag voor middelgrote ondernemers op alle subsidiabele activiteiten	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%	10%
Opslag voor ondernemers op IO/EO bij: <ul style="list-style-type: none"> samenwerking met een onderzoeksorganisatie, de onderzoeksorganisatie draagt minimaal 10% van de subsidiabele projectkosten en heeft het recht de resultaten van het onderzoek te publiceren voor zover afkomstig van het door die organisatie uitgevoerde onderzoek. 		10%	10%		10%		10%	

6. De aanvraagprocedure in zes stappen

Stap 1 – Benader RVO.nl met een projectidee

Als u nog niet goed weet of u voor subsidie in aanmerking komt, dan is het verstandig om uw projectidee voor te leggen aan RVO.nl voordat u het aanvraagformulier invult en een projectplan opstelt. U krijgt dan advies van het TKI of van RVO.nl. Het projectideeformulier vindt u op de website.

Stap 2 – Dien uw subsidieaanvraag op tijd in

U kunt een subsidieaanvraag indienen tijdens de openstellingstermijn. U dient uw subsidieaanvraag in via het eLoket: www.rvo.nl/eloket. Om in te kunnen dienen heeft u een eHerkenningmiddel nodig. U heeft minimaal betrouwbaarheidsniveau 1 nodig. Vraag dit tijdig aan! Dit kost een aantal werkdagen. <http://www.rvo.nl/digitaal-indienen/stappenplan-erkenning>.

Een overzicht van de openstellingstermijnen met bijbehorende sluitingsdata vindt u op www.rvo.nl/topsector-energie. Zorg dat uw aanvraag uiterlijk voor 17.00 uur op de sluitingsdatum binnen is bij RVO.nl. Als uw aanvraag te laat binnenkomt, wordt die afgewezen.

Let op!

Houd er rekening mee dat ook digitale post vertraagd kan aankomen en dat het tijdstip van ontvangst op de servers van RVO.nl bepalend is. U bent zelf verantwoordelijk voor tijdige ontvangst door RVO.nl. Technische problemen zijn geen reden om na (tender)sluiting alsnog een te laat ingediende aanvraag in behandeling te nemen. Subsidieaanvragen die te laat binnen zijn of die na sluiting van een regeling niet compleet zijn, worden afgewezen.

Stap 3 – Is uw aanvraag volledig?

Als uw aanvraag binnenkomt, controleren wij of alle benodigde stukken aangeleverd zijn. U krijgt na de sluiting van een regeling géén mogelijkheid meer om ontbrekende gegevens aan te vullen. Reden is dat de herstelmogelijkheid niet strookt met het gelijkheidsprincipe van een tender. Ook in geval van Europese subsidieaanvragen en bij aanbestedingen is er geen herstelmogelijkheid. Als uw aanvraag compleet is, nemen we uw aanvraag in behandeling. RVO.nl stuurt alle correspondentie die op uw subsidieaanvraag volgt naar de penvoerder of, indien u dat heeft aangegeven, naar een intermediair.

Stap 4 – Toetsing aan de vereisten

Vervolgens toetsen wij of uw aanvraag voldoet aan de formele vereisten van de regeling. Is dit het geval, dan komt uw project in aanmerking voor beoordeling. Is dit niet het geval, dan wordt uw aanvraag afgewezen.

Stap 5 – Beoordeling van de aanvraag

Beoordeling op volgorde van binnenkomst

RVO.nl beoordeelt de pilots waterstof, pilots CCUS, de hernieuwbare energieprojecten en de Topsector energiestudies op volgorde van binnenkomst. Daarbij geldt de datum dat uw aanvraag compleet is. Als uw project aan de inhoudelijke vereisten voldoet, beoordelen we uw aanvraag positief. U kunt subsidie krijgen tot het beschikbare budget is uitgeput.

Beoordeling door rangschikking op de beoordelingscriteria

De overige projecten worden met behulp van onafhankelijke externe adviseurs beoordeeld aan de hand van de beoordelingscriteria. Alle projecten krijgen hiervoor een score. Projecten die onvoldoende scores, worden afgewezen. Vervolgens kennen we subsidie toe aan projecten in volgorde van de hoogste tot de laagste totaalscore, totdat het budget op is. Het komt regelmatig voor dat we begrotingen bijstellen. Ingrijpende correcties bespreken we met u, voordat we de beschikking versturen.

Stap 6 – Uitsluitel over toekenning of afwijzing

De beoordeling van uw aanvraag neemt na de tendersluiting maximaal dertien weken in beslag. De beoordelingstermijn voor beoordeling op volgorde van binnenkomst is acht weken. Binnen deze termijn laten we u weten of uw aanvraag is toegekend of afgewezen.

7. Onderdelen van de subsidieaanvraag

Een subsidieaanvraag bestaat uit:

- Het aanvraagformulier (voor de penvoerder)
- Bijlage 1: Machtigingsformulier (voor deelnemers in een samenwerkingsverband)
- Bijlage 2: Projectplan
- Bijlage 3: Begroting
- Bijlage 4: Overige bijlage(n)

Tip: Als er veel deelnemers zijn in een samenwerkingsverband en u heeft van één (kleine) deelnemer het machtigingsformulier niet op tijd ontvangen, dan kunt u de betreffende deelnemer beter verwijderen. Bij een ontbrekend deelnemersformulier wordt (bij een tenderregeling met beoordeling op rangschikkingscriteria) namelijk het gehele project afgewezen. U dient uw aanvraag in via eLoket (www.rvo.nl/eloket) en voegt de gevraagde bijlagen toe. De formats daarvoor vindt u op www.rvo.nl/topsector-energie.

Samenwerkingsovereenkomst tussen projectpartners

Als u het project gezamenlijk uitvoert, is het belangrijk dat u goede afspraken maakt. RVO.nl adviseert daarom om een samenwerkingsovereenkomst af te sluiten. U hoeft deze bij het indienen van uw aanvraag meestal niet mee te sturen. Als u de samenwerkingsovereenkomst al in concept heeft, ontvangen wij die wel graag.

Voor projecten waaraan onderzoeksorganisaties deelnemen, is het wel verplicht een samenwerkingsovereenkomst op te stellen. Deze moet voor **aanvang van de activiteiten** getekend zijn. In de overeenkomst maakt u afspraken over de wijze waarop wordt omgegaan met de bijdrage in de kosten, het delen in de risico's en uitkomsten, de verspreiding van de resultaten en de toegang tot en de regels voor de toewijzing van intellectuele eigendomsrechten

Deelnemersovereenkomst met het TKI

Het bedrijvenbeleid is geconcentreerd rondom de TKI's: Topconsortia voor Kennis en Innovatie. Hierin werken bedrijven, onderzoeksorganisaties en de overheid samen aan energie-innovatie. Om hun programmerende rol goed te kunnen vervullen, maken de TKI's graag samenwerkingsafspraken met de projecten die subsidie krijgen. RVO.nl steunt dit, maar verplicht niet. Meer informatie hierover vindt u op de websites van de TKI's zelf.

Het aanvraagformulier

De penvoerder of intermediair vult in eLoket het aanvraagformulier in en ondertekent deze met een digitale handtekening (eHerkenning). Indien een intermediair de aanvraag voor de penvoerder indient, moet u de machtiging van de intermediair apart als bijlage bijvoegen.

Bijlage 1: Deelnemersformulier (aanmelding en machtiging)

Als er sprake is van een samenwerkingsverband, stuurt u van elke deelnemer een machtigingsformulier mee. Iedere deelnemer ondertekent dit formulier en machtigt hiermee de penvoerder voor de subsidieaanvraag en verdere correspondentie hierover.

Bijlage 2: Projectplan

Uw subsidieaanvraag beoordelen we inhoudelijk op basis van het projectplan. Hiervoor is een modelprojectplan beschikbaar op www.rvo.nl/topsector-energie.

Bijlage 3: Begroting

Op www.rvo.nl/topsector-energie is een begrotingsmodel beschikbaar. Vul voor elke deelnemer een werkblad in de begroting in, ook voor deelnemers die geen subsidie vragen of kunnen krijgen en 'in kind' activiteiten uitvoeren. Deelnemers die alleen een cash bijdrage doen, hoeven geen begroting in te vullen, maar neemt u wel op in het deelnemersoverzicht en projectoverzicht in de begroting. Hun aandeel vermeld u tevens in het projectplan.

Bijlage 4: Overige bijlagen

De volgende bijlagen zijn ook verplicht:

- Bij de Topsector Energiestudies moet elke deelnemer een de-minimisverklaring ondertekenen en meesturen. Dit geldt ook voor onderzoeksorganisaties.
- Bij de subsidiemodule Hernieuwbare Energie moet u één of twee rekenmodellen meesturen waarin u de besparing op de SDE-uitgaven uitrekent, of de kostenvoordelen voor windparken op zee. Meer informatie vindt u in het model projectplan. Wij raden u aan om stukken die belangrijk zijn voor het project mee te sturen, zoals:
 - samenwerkingsovereenkomst;
 - rapporten ter onderbouwing van de technische of economische claims die u in het projectplan doet;
 - offertes;
 - toezeggingen van de bank of investeerder(s);
 - uitbestedingsovereenkomst.

8. Als uw project subsidie krijgt toegekend

Als uw project voor subsidie in aanmerking komt, ontvangt u hiervan schriftelijk bericht in de vorm van een beschikking. Hierin staat hoeveel subsidie u krijgt, welke voorwaarden er mogelijk nog gelden en aan welke bepalingen u moet voldoen.

Voorschotten

Het subsidiebedrag krijgt u in delen uitgekeerd. Aanvragers en deelnemers krijgen automatisch een eerste voorschot binnen twee weken na aanvang van de activiteiten. Het voorschot wordt uitbetaald aan de betreffende deelnemer.

Voor deelnemers die minder dan € 125.000,- subsidie aanvragen in projecten die een jaar of korter duren, blijft het bij dit eerste voorschot. U krijgt 90 of 100 procent van de verleende subsidie uitbetaald.

Bij de overige projecten krijgt u 90 procent van het subsidiebedrag, lineair verdeeld over de gehele projectperiode als voorschot. De voorschotten worden binnen twee weken na de start van een nieuw kwartaal automatisch uitbetaald. Het totaal van de voorschotten bedraagt maximaal 90 procent van de subsidie. De laatste 10 procent van het subsidiebedrag wordt na afsluiting en bij vaststelling van het project uitbetaald. Als u in het projectplan heeft aangegeven gebruik te maken van een mijlpalenplan, dan worden de voorschotten verdeeld op grond van de mijlpalen. Binnen een mijlpaalperiode worden de kosten lineair verdeeld en binnen twee weken na de start van een nieuw kwartaal uitbetaald.

Wanneer het project vertraging oploopt, heeft u de plicht dit te melden en toestemming te vragen via een wijzigingsverzoek zodat ook de bevoorschotting aangepast kan worden. Indien u langere tijd onterecht voorschot ontvangt, kan RVO.nl u een boete opleggen.

Verplichtingen

Houd er rekening mee dat u aan een aantal verplichtingen moet voldoen als uw project subsidie krijgt. De belangrijkste zijn:

- U houdt een juiste projectadministratie bij, inclusief een sluitende urenadministratie en in geval van deelname door onderzoeksorganisaties, een administratie hoe er omgegaan is met de intellectuele eigendomsrechten die uit het project voortvloeien;
- U voert het project uit volgens het projectplan en de bepalingen in de beschikking;
- Voor eventuele wijzigingen in de uitvoering van het project vraagt u vooraf schriftelijk toestemming aan RVO.nl;
- U rapporteert na afloop van elk jaar schriftelijk over de voortgang van het project. Het model voor de voortgangsrapportage vindt u op <https://mijn.rvo.nl>;
- Aan het eind van het project stuurt u ons binnen dertien weken een verzoek om de subsidie vast te stellen en een eindverslag. Voor deelnemers die € 125.000 of meer subsidie krijgen, verstrekt u ook een controleverklaring.

Publicatie-eis

U bent verplicht om bij iedere publicatie (in de context van het gesubsidieerde project) door of met medewerking van de deelnemers in het project of diens medewerkers te voorzien van de vermelding dat het project wordt uitgevoerd met Topsector Energie-subsidie van het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

Wat gebeurt er als uw aanvraag wordt afgewezen?

Als uw subsidieverzoek wordt afgewezen, ontvangt u hiervan ook schriftelijk bericht in de vorm van een beschikking. U kunt telefonisch een nadere toelichting krijgen. Afhankelijk van de reden voor afwijzing, bekijken wij samen met u of er andere financiële ondersteuningsmogelijkheden zijn bij RVO.nl. Houd er rekening mee dat al gemaakte kosten bij een eventuele tweede indiening niet voor ondersteuning in aanmerking komen.

Bijlage 1: Verklarende woordenlijst

Deelnemer (medeaanvrager)

Een natuurlijke persoon of rechtspersoon neemt deel aan het samenwerkingsverband voor eigen kosten en risico. Geen subsidie wordt verstrekt aan een provincie, gemeente of openbaar lichaam als bedoeld in de Wet gemeenschappelijke regelingen.

Derden (subcontractant)

Derden voeren een deel van het project uit in opdracht en op kosten van de aanvrager of een deelnemer. Met een derde kan een uitbestedingsovereenkomst gesloten worden.

(Energie)demonstratieproject

Investeringsproject gericht op het aantonen in een realistische gebruiksomgeving van het functioneren van een, voor Nederland, eerste toepassing van een nieuwe of vernieuwende technologie, functie, aanpak of een nieuw of vernieuwend systeem. Het kan ook gaan om een toepassing van een combinatie van nieuwe en bestaande technologie. U kunt dit combineren met een (nieuwe) aanpak van de maatschappelijke, niet-technologische factoren die een rol spelen bij de toepassing van deze nieuwe technologie. Het gaat om projecten met een maatschappelijk, technisch en/of economisch risico.

Innovatiecontract

Binnen de Topsector Energie hebben bedrijfsleven, kennisinstellingen en overheid afspraken gemaakt over de doelstellingen en benodigde acties op energie-innovatiegebied om te bouwen aan een economisch sterk en internationaal concurrerend Nederland. Deze afspraken zijn vastgelegd in zogeheten innovatiecontracten die aangeboden zijn aan de Tweede Kamer (Kamerstukken II 2011/12, 32 637, nr. 32).

Voor alle regelingen geldt dat projecten moeten passen binnen de beschrijving van de programmalijnen van die regeling, te vinden op de website. Het innovatiecontract is te raadplegen als achterliggende contextinformatie, evenals addenda hierop.

Haalbaarheidsstudie

Het onderzoek en de analyse van het potentieel van een onderzoeks- en ontwikkelingsproject, met als doel de besluitvorming te ondersteunen door objectief en rationeel de sterke en de zwakke punten van een project, de kansen en risico's in kaart te brengen, waarbij ook wordt aangegeven welke middelen nodig zijn om het project te kunnen doorvoeren en wat uiteindelijk de slaagkansen zijn.

Intermediair

U kunt besluiten om iemand anders (een intermediair) in te schakelen om de subsidieaanvraag in te dienen, bijvoorbeeld als uw organisatie niet zelf over een eHerkenningmiddel beschikt. Vaak is dit een (subsidie)adviseur, maar soms ook een moeder- of zusterbedrijf. Uw intermediair heeft dan een machtiging nodig om namens u of uw organisatie op te treden. Als de naam van uw onderneming of het KvK nummer afwijkt van die van de subsidieaanvrager (penvoerder) dan bent u een intermediair en heeft u een rechtsgeldig ondertekende machtiging nodig.

Kleine onderneming, middelgrote onderneming, MKB-onderneming

Onder een MKB-onderneming in de zin van de verordeningen 70/2001 en 364/2004 van de Europese Commissie inzake staatssteun voor kleine of middelgrote onderneming wordt verstaan een onderneming die:

- minder dan 250 (klein: 50) werknemers heeft en
- een jaaromzet heeft van niet meer dan € 50 miljoen (klein: € 10 miljoen) óf
- een jaarlijks balanstotaal heeft van niet meer dan € 43 miljoen (klein: € 10 miljoen), en
- niet voor 25 procent of meer van het kapitaal of van de stemrechten in handen is van één of meerdere ondernemingen die niet aan deze definitie voldoen, met uitzondering van openbare participatiemaatschappijen, van ondernemingen van risicokapitaal of van institutionele beleggers, indien deze individueel noch gezamenlijk in enig opzicht zeggenschap over de onderneming hebben.

Indien de onderneming onderdeel is van een groep, telt het totaal van de groep. Zie ook <https://www.rvo.nl/subsidies-regelingen/subsidiespelregels/aanvraag-indienen/mkb-toets>.

Ondernemer

Een natuurlijke persoon of rechtspersoon (niet zijnde een rechtspersoon die krachtens publiekrecht is ingesteld) die een onderneming in stand houdt (niet zijnde een onderneming die bij regeling van de minister van Economische Zaken en Klimaat, is uitgesloten).

Onderzoeksorganisatie

Een entiteit (zoals universiteiten of onderzoeksinstituten, agentschappen voor technologieoverdracht, innovatieintermediairs, entiteiten voor fysieke of virtuele onderzoeksgerichte samenwerking), ongeacht haar rechtsvorm (publiek- of privaatrechtelijke organisatie) of financieringswijze, die zich in hoofdzaak bezighoudt met het onafhankelijk verrichten van fundamenteel onderzoek, industrieel onderzoek of experimentele ontwikkeling, of met het breed verspreiden van de resultaten van die activiteiten door middel van onderwijs, publicaties of kennisoverdracht. Wanneer dit soort entiteit ook economische activiteiten uitoefent, moet met betrekking tot de financiering van, de kosten van en de inkomsten uit die economische activiteiten een gescheiden boekhouding worden gevoerd.

Ondernemingen die een beslissende invloed op dit soort entiteit kunnen uitoefenen in hun hoedanigheid van bijvoorbeeld aandeelhouder of lid van de organisatie, mogen geen preferente toegang tot de door deze entiteit verkregen onderzoeksresultaten genieten.

Penvoerder

Eén van de deelnemers in een project dat uitgevoerd wordt door een samenwerkingsverband. De penvoerder dient mede namens de andere deelnemers de aanvraag in, verzorgt de correspondentie en de rapportages. De penvoerder ontvangt de subsidievoorschotten en zorgt voor de doorbetaling aan de deelnemers.

Pilot(project)

Een pilot valt onder de definitie van “experimentele ontwikkeling” en betreft een proefproject dat indicaties moet opleveren of de energiebesparende maatregelen werken zoals gedacht en definitief opgenomen kunnen worden in het productieproces.

Projectkosten

Kosten die een subsidieontvanger na de indiening van de aanvraag heeft gemaakt en betaald en die noodzakelijk zijn en rechtstreeks aan de uitvoering van het samenwerkingsproject zijn toe te rekenen.

Prototype

Een origineel model, dat zo gemaakt is dat het alle technische kenmerken en mogelijkheden van het nieuwe product bezit.

Referentiekosten

Kosten voor een investering ten behoeve van een in Nederland gangbaar systeem, apparaat of techniek die in technisch opzicht vergelijkbaar is met een in Nederland uit te voeren project maar waarmee niet hetzelfde niveau van milieu-bescherming kan worden bereikt als met het uit te voeren project, terwijl, in geval van een uit te voeren project voor hernieuwbare energie, de capaciteit voor de opwekking van energie van dat project ten minste overeenkomt met die van de eerstbedoelde investering.

Samenwerkingsovereenkomst

In een samenwerkingsovereenkomst zijn rechten, plichten en aansprakelijkheden van alle betrokkenen vastgelegd. Als een onderzoeksorganisatie deelneemt aan een project, is het verplicht om **voor aanvang van het project** een overeenkomst te sluiten. U maakt afspraken over de wijze waarop wordt omgegaan met de bijdrage in de kosten, het delen in de risico's en uitkomsten, de verspreiding van de resultaten en de toegang tot en de regels voor de toewijzing van intellectuele eigendomsrechten. RVO.nl adviseert u dringend om zo'n overeenkomst tijdig af te sluiten. Bij de verlening van een projectaanvraag letten we er namelijk op dat de in het projectplan omschreven activiteiten ook daadwerkelijk uitgevoerd worden door de genoemde partij.

Ook als er geen onderzoeksorganisatie aan het project deelneemt, adviseren wij u om een samenwerkingsovereenkomst af te sluiten. Mochten er problemen bij de samenwerking ontstaan, dan is het handig om op de gemaakte afspraken te kunnen terugvallen. Wij adviseren om de volgende punten in deze overeenkomst op te nemen:

- De deelnemers in het samenwerkingsverband;
- De doelstelling van de samenwerking;
- De manier waarop u samenwerkt;
- De duur van de samenwerking;
- De onderlinge verdeling van kosten en risico's;
- De onderlinge verdeling van de subsidie;
- De verspreiding van de projectresultaten;
- De onderlinge verdeling van de intellectuele eigendomsrechten.

Samenwerkingsverband

Een verband dat bestaat uit ten minste twee niet in een groep verbonden natuurlijke personen of rechtspersonen, dat geen rechtspersoonlijkheid bezit. In een samenwerkingsverband kunnen, naast bijvoorbeeld een ondernemer, kennisinstituten deelnemen. Deze fungeren in dat geval als volwaardige partners in een samenwerkingsverband. Een samenwerkingsverband is verplicht bij deze regeling.

Een derde (subcontractant) telt niet mee als deelnemer in een samenwerkingsverband. Partijen die cash meefinancieren wel, mits het geen contractonderzoek betreft.

Uitbesteding

Een relatie tussen de aanvrager, die een project voor eigen rekening en risico uitvoert, en een derde aan wie de aanvrager een deel van de activiteiten van dat project uitbesteedt.

De aanvrager dient zelf werkzaamheden in het (samenwerkings) project uit te voeren. De aanvrager mag dan overigens niet met de derde in een groep, commanditaire vennootschap, vennootschap onder firma of een maatschap zijn verbonden. De uitbestedingsrelatie moet zijn vastgelegd in een overeenkomst tot uitbesteding.

Essentiële uitbestedingen zijn uitbestedingen die een belangrijke bijdrage leveren aan het slagen van het project. Ook uitbestedingen met een grote omvang (meer dan 10 procent) ten opzichte van het totale project vallen hieronder. Niet essentiële uitbestedingen worden bij de beoordeling van de samenwerking buiten beschouwing gelaten.

Dit is een publicatie van:

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland
Prinses Beatrixlaan 2 | 2595 AL Den Haag
Postbus 93144 | 2509 AC Den Haag
T +31 (0) 88 042 42 42
E klantcontact@rvo.nl
www.rvo.nl

Deze publicatie is tot stand gekomen in opdracht van
het ministerie van Economische Zaken en Klimaat.

© Rijksdienst voor Ondernemend Nederland | april 2019
Publicatienummer: RVO-023-1901/BR-DUZA

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO.nl)
stimuleert duurzaam, agrarisch, innovatief en internationaal
ondernemen. Met subsidies, het vinden van zakenpartners,
kennis en het voldoen aan wet- en regelgeving. RVO.nl werkt in
opdracht van ministeries en de Europese Unie.

RVO.nl is een onderdeel van het ministerie van
Economische Zaken en Klimaat.